

omawianej korporacji związanych z instalowaniem nowej władzy w Indiach. Praca jest godna polecenia, wnosi bowiem istotny wkład w zrozumienie historii brytyjskiego kolonializmu w Indiach. Dzięki swojemu barwnemu językowi i przystępnej narracji publikacja ta jest skierowana zarówno do badaczy zajmujących się poruszonym okresem, jak i pozostałych czytelników zainteresowanych omawianą tematyką. Mimo że w niektórych omawianych fragmentach autor nie przedstawia pełnej przekrojowej analizy, książka stoi na wysokim poziomie i jest wartościowym dodatkiem do literatury przedmiotu. Autor stawia ważne pytania dotyczące poruszanej problematyki i na nie odpowiada, co sprawia, że omawiana pozycja stanowi cenne źródło wiedzy.

(rec. Łukasz Milewski)

***Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania. A Catalogue*, edited by Milda Kvizikevičiūtė, Eva Praškevič, Viktorija Vaitkevičiūtė, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilnius 2022, pp. 375, il.**

Wielu badaczy dawnej książki podejmowało temat jednej z najznamienitszych drukarni w historii, działającej w Antwerpii od 1555 do 1867 r. Officina Plantiniana. Mimo to kolekcje plantinianów w wielu bibliotekach nie zostały dotychczas opracowane. Autorki recenzowanego katalogu podjęły się więc pracy o dużym znaczeniu zarówno dla Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa, jak i historii drukarstwa. Opracowania poświęcone starym drukom wybranej oficyny powinna cechować szczegółowość opisu bibliograficznego, zaś katalogom zbiorów poszczególnych bibliotek stawiane jest zadanie pogłębionej analizy cech indywidualnych egzemplarzy katalogowanego zasobu. Przed Autorkami katalogu druków wydanych przez Officina Plantiniana w Litewskiej Bibliotece Narodowej stanęły więc podwójne wymagania.

Realizacji ambitnego zadania odpowiada publikacja katalogu w języku angielskim z litewską wersją obszernego wstępu. Odpowiada to szerokiemu zainteresowaniu drukami Krzysztofa Plantina i dynastii Moretusów. Układ katalogu skonstruowany został według ogólnie przyjętego modelu obejmującego wstęp, opisy katalogowe i aparat naukowy. Wstęp składa się z wprowadzenia historycznego zarysowującego zwięźle dzieje drukarni. Uwydatnione zostały jej związki z Wielkim Księstwem Litewskim widoczne w wydawaniu dzieł litewskich autorów. W krótkiej charakterystyce stanu badań wskazane zostały najważniejsze opracowania poczynszy od prac Leona Voeta i Dirka Imhofa po najnowszą pracę zbiorową *Un siècle d'excellence typographique. Christophe Plantin et son officine (1555-1655)*¹. Spośród prac litewskich istotne znaczenie mają katalog plantinianów w wileńskiej Bibliotece Uniwersyteckiej² oraz katalog druków z XV-XVII wieku w bibliotekach Kowna³.

¹ *Un siècle d'excellence typographique. Christophe Plantin et son officine (1555-1655)*, red. G. Proot, Y. Sordet, Ch. Vellet, Paris 2020.

² V. Račius, *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai. Katalogas*, Vilnius 2015.

³ *XV-XVI amžių knygos Kauno bibliotekose. Katalogas*, red. S. Lūžys, R. Urbaitytė, I. Vitkauskienė, Vilnius 2006; R. Urbaitytė, *XVII amžiaus knygos Kauno bibliotekose. Katalogas*, Vilnius 2019.

Druga część wstępu przynosi ustalenia z badań nad materiałami źródłowymi. Na podstawie analizy proveniencji i inwentarzy historycznych omówione zostały możliwe do uchwycenia drogi prowadzące książki spod pras Officina Plantiniana do miejsca dzisiejszego przechowywania. Jako pierwsze zaprezentowane zostały instytucje niegdyś posiadające plantiniana, obecnie znajdujące się w Litewskiej Bibliotece Narodowej. Najwięcej, 186 książek pochodzi z Seminarium Duchownego w Wilnie. Wiele woluminów przeszło w posiadanie biblioteki seminaryjnej z kolegów jezuickich, przede wszystkim z Nieświeża. Dzieła Officina Plantiniana znajdowały drogę także do odbiorców z kręgu kultury judaizmu – judaizmu, np. wileńskiej Szkoły Rabinów.

Kolejna część wstępu dotyczy plantinianów z księgozbiorów prywatnych. Najliczniej, bo siedmioma książkami reprezentowane są zbiory biskupa żmudzkiego Melchiora Giedroycia (1536-1608). Drugim hierarchą, którego plantiniana znajdują się dziś w Bibliotece Narodowej Litwy, jest biskup płocki Piotr Dunin Wolski (1531-1590). Inne plantiniana noszą proveniencje dostojników świeckich, jak np. wojewody wileńskiego Kazimierza Jana Sapiehy (ca. 1642-1720). Osobno, słusznie ze względu na kontekst kulturowy, przedstawione zostały stare druki z Officina Plantiniana przywiezione z Królewca na Litwę w latach 1945-1948. Znajdują się wśród nich woluminy z Kammerbibliothek Albrechta Hohenzollerna.

Obszerny i przynoszący wiele cennych ustaleń faktograficznych wstęp kończy podrozdział ogólniejszej natury podejmujący refleksję nad proveniencjami jako źródłem historycznym. Na przykładzie plantinianów Litewskiej Biblioteki Narodowej przedstawiono cechy indywidualne egzemplarzy, na podstawie których możliwa jest analiza dróg przebytych przez nie z drukarni do obecnego miejsca przechowywania.

Zrąb główny został podzielony na części obejmujące wydawnictwa Plantina i poszczególnych przedstawicieli dynastii Moretusów. Katalog obejmuje dorobek sześciu pokoleń drukarzy, kończąc się na Janie Jakubie Moretusie zmarłym w 1757 roku. Dlaczego jednak pominięto dwóch ostatnich właścicieli drukarni, Franciszka Jana i Edwarda Moretusów? Czy w Bibliotece Narodowej w Wilnie nie znajdują się żadne druki wydane w czasach ostatnich właścicieli, czy też, wybierając cezurę w działalności oficyny, kierowano się innymi pobudkami – tego niestety w katalogu nie określono.

Strukturę opisu przyjęto z pracy Dirka Imhofa *Jan Moretus and the Continuation of the Plantin Press* z 2014 roku. Z punktu widzenia bibliografii najistotniejsza jest w tym przypadku metoda opisanie tytułu i adresu wydawniczego. Po hasle autorskim lub tytułowym zamieszczono tzw. notkę bibliograficzną składającą się ze skróconego tytułu oraz adresu wydawniczego, ograniczonego do dzisiejszej nazwy miasta i daty druku. Poniżej podano literalny odpis karty tytułowej z wiernym zachowaniem wszystkich właściwości wydrukowanego na niej tekstu. Odzwierciedlono dokładnie grafie, wersaliki, użycie kursywy i abrewiacji oraz podział tekstu na wiersze. Od dokładnego odpisu *in crudo* odstąpiono tylko w dwóch przypadkach: długie s oddano s krótkim, majuskułne I użyte dla skrócenia końcówki genetivu oddano jako ii. Prostota tego rozwiązania przekłada się na jego dużą użyteczność w pracach bibliograficznych. Pozwala ono bowiem uzyskać bardzo precyzyjną informację o opisywanych jednostkach wydawniczych. Zmiany wprowadzone przez katalogującego do oryginalnego tekstu ograniczone są do niezbędnego minimum. Zastosowanie tej metody nadaje opisom o wiele większą wartość informacyjną od spotykanego w niektórych bazach internetowych odpisu całego tytułu, ale z zastosowaniem wielu zmian wobec oryginalnej formy tekstu. Tak spreparowany zapis przez swoją długość jest trudno czytelny,

skrywa istotne informacje w gąszczu słownych ozdobników. Natomiast zastosowane modyfikacje oryginalnego zapisu powodują, że bez znajomości kularów owych przekształceń nie sposób określić, co pochodzi od drukarza, a co jest wynikiem działań katalogującego. Traci się więc zarówno przejrzystość notki bibliograficznej, jak i precyzyjną informację o zapisie ze strony tytułowej. Natomiast przyjęte przez Autorki katalogu rozwiązanie czyni go użytecznym narzędziem zarówno dla badaczy, których potrzebom zadość czyni skrócony tytuł i adres wydawniczy, jak i dla bibliografów i historyków typografii, zainteresowanych precyzyjnym odpisem.

Kolejnym elementem opisów katalogowych jest objętość z uwzględnieniem stron paginowanych i niepaginowanych oraz omyłek w oznaczeniu kart i stron. Po niej podane są informacje o wyposażeniu typograficznym druku: inicjałach, ilustracjach i sygnecie drukarskim. Dalej następują oznaczenia składek arkuszowych (szkoda, że oddzielone od objętości, z którą są logicznie związane), informacja o indeksie oraz fragmentach w innych niż tekst główny językach. Zamieszczony następnie *fingerprint* stanowi bardzo cenną pomoc w identyfikacji jednostek bibliograficznych. Opis wydania kończy cytata bibliograficzna.

Opis cech indywidualnych rozpoczynają informacje o oprawie. Autorki sięgnęły po schemat z katalogu inkunabułów polskiej Biblioteki Narodowej⁴. Istotną cechą tego rozwiązania jest wysoki stopień szczegółowości, dzięki czemu zwiększony został podany w katalogu zasób informacji. Po oprawach podano informacje o defektach.

Następnym elementem opisu są proveniencje. Wpisy własnościowe i tekst pieczętek odpisano *in crudo* z rozwiązaniem abrewiacji w nawiasach kwadratowych, odnotowano także sygnatury wskazujące przynależność biblioteczną. Wartościowym uzupełnieniem byłyby przybliżona datacja zapisów i pieczętek. Cenne jest natomiast wskazanie lokalizacji oznaczeń własnościowych w poszczególnych woluminach. W opisach opraw i proveniencji wykorzystano dwie ważne prace Arkadiusza Wagnera *Superekslibris polski* i Janusza Tondla *Książka w dawnym Królestwie Pruskim*, powołując się na nie w przypisach. Zabrakło jednak bibliografii wykorzystanej w katalogu literatury. Także liczne prace przywoływane we wstępie opisane są tylko w przypisach.

Ostatnim elementem opisów katalogowych jest wymienienie druków współprawnych wraz z podstawowymi danymi bibliograficznymi. Dla plantinistów zastosowano odsyłacz do numeru w katalogu.

Katalog zaopatrzoneo w pięć indeksów: tytułów, osobowy, chronologiczny oraz dwa indeksy proveniencji – instytucji i osób. Zaletą indeksu zestawionego dla instytucji jest podanie wielu form, które przybierały nazwy historycznych bibliotek. Katalog zyskałby na dodaniu najbardziej podstawowych informacji, np. czasu ich funkcjonowania. Szczęśliwie w indeksie właścicieli indywidualnych zostały uwzględnione daty lub przybliżony czas życia oraz godności zidentyfikowanych osób. Szkoda jednak, że informacje biograficzne są tak skąpe, jak również brak jest wskazania literatury informującej szerzej o poszczególnych właścicielach. Brak ten jest dotkliwy tym bardziej, że angielskojęzyczny katalog trafi zapewne do odbiorców niekoniecznie zorientowanych w litewskiej historii.

Zaletą katalogu jest dobór i wysoka jakość licznych ilustracji przedstawiających cechy indywidualne woluminów, co dostarcza materiału warsztatowego do opracowania starych

⁴ M. Spandowski, *Catalogue of Incunabula in the National Library of Poland*, Warszawa 2020.

druków. Wygodnemu korzystaniu z książki sprzyja bardzo przejrzysty układ treści, wyraźnie rozgraniczający kolejne elementy opisów katalogowych.

Katalog zasługuje na uwagę polskich historyków i bibliotekarzy z kilku powodów. Przynosi informacje o drukach noszących polskie proveniencje. Służyć może jako ważna pomoc w katalogowaniu plantinianów licznie obecnych w naszych bibliotekach. Ma także szersze znaczenie jako przykład zastosowania metody opisu bibliograficznego odpowiadającego specyfice starych druków oraz ułatwiającego pracę użytkownikom katalogu.

Opracowany na wysokim poziomie merytorycznym katalog znacząco ułatwia korzystanie ze zbiorów Litewskiej Biblioteki Narodowej. Otwiera też perspektywę dalszych badań nad recepcją plantinianów i w pełni zasługuje na odegranie istotnej roli w przyszłych badaniach księgoznawczych.

(rec. Fryderyk Rozen)

Gli statuti della Repubblica Fiorentina del 1355 in volgare, vol. I Statuto del Capitano del Popolo, vol. II Statuto del Podestà, a cura di Federigo Bambi, Francesco Salvestrini, Lorenzo Tanzini, vol. III Indici, a cura di Federigo Bambi, Pietro Gualtieri, Leo S. Olschki Editore, Firenze 2023, vol. I, pp. 645, vol. II, pp. 652, vol. III, pp. 262.

In 2023, the Italian publisher Leo S. Olschki published the Statutes of the Florentine Republic from 1355. A team of researchers, initiated by the *Deputazione di Storia Patria per la Toscana*, undertook the challenging tasks of editing and compiling these statutes. This valuable publication consists of three beautifully produced volumes, additionally placed in an elegant box for their protection. The first volume has 645 pages and contains the *Statuto del Capitano del Popolo* (Statute of the Captain of the People), the second has 652 pages and includes the *Statuto del Podestà*, (Statute of the Chief Magistrate), and the third, with 262 pages, contains the *Indexes and a dictionary*.

Statuti della Repubblica Fiorentina del 1355 in volgare, are of immense value and serve as a precious source of information for lawyers, historians, linguists, and philologists, among others. The statutes include legal regulations concerning the functioning of the highest offices. Additionally, they contain regulations related to various professions such as notaries, millers, bakers, shoemakers, and fishermen. The statutes clearly define matters concerning the quality of gold coins, penalties for specific offenses, the purchase and sale of movable and immovable property, and even the possibility of opening a window in the upper part of a house. The creators of the statutes considered every possible situation, which allows us today to better understand various aspects of daily life for the residents of Florence at that time.

The original document written in Latin has not survived to the present day, as it was destroyed in 1378 during the Ciompi Revolt. It is worth noting that until 1355, statutes were written only in Latin, making them understandable to only a small group of educated citizens. Recognizing the importance of all residents being aware of the laws governing them, it was decided to translate the Statutes of the Florentine Republic into the vernacular. The task was entrusted to Andrea Lancia, a notary with extensive political experience, who, in addition